

ZÁJMENNÉ SKLOŇOVÁNÍ

Třetí formálně odlišenou skupinou deklinačních typů je zájmenná deklinace. Ta je velmi starobylá (některé typy zájmenné deklinace jsou nejstaršími flektivními třídami jmen). Obecně platí, že

1. většina zájmen se skloňuje podle zájmenné deklinace, nicméně některá zájmena se mohou skloňovat podle deklinace složené (např. vztažné a tázací zájmeno *který*),
2. příslušníci některých ostatních slovních druhů (zejména číslovky) se mohou skloňovat podle některé ze zájmenných deklinací (*jeden, dva, oba*).

Pro flektivní morfologii zájmen je důležitý gramatický rod, resp. to, jestli dané zájmeno vyjadřuje, nebo naopak nevyjadřuje gramatickou kategorii rodu. Podle tohoto kritéria se zájmenné deklinace dělí na dvě velké skupiny

1. bezrodá zájmena,
2. rodová zájmena.

Ve vývoji zájmenné deklinace se uplatnilo několik trendů:

1. výrazné tvarové ovlivňování rodové zájmenné deklinace a deklinace složené (např. koncovky měkké složené deklinace pronikající v některých dialektech do deklinace zájmenné, např.:

našich → *naších*

2. hláskové změny jen mírně podpořily rozdíl mezi měkkými a tvrdými rodovými deklinacemi (ten se vytvořil především na základě psl. přehlásek *'-u > i, *'-o > e):

tu – ju > *tu – ji*

3. pádový synkretismus:

tobú, sobú → *tebú, sebú*

4. vzájemné tvarové ovlivňování zájmenných deklinací:

nám → *nem* (podle *těm*)
o čem → *o čom* (podle *tom*)
 a naopak
o tom → *o tem* (podle *o něm*)

5. inovace pádových forem zaniklých v důsledku zániku jerů:

*čb > *č → *čso*
 *jb > *j → *jej* anebo *jen(ž)*
 *sb > *s → *sen*
 *tb > *t → *ten* anebo *tet*

6. kmenový supletivismus (kromě starobylých osobních zájmen, jejichž supletivismus má své kořeny ide. typu *jáz – mně* se vytvářejí nové případy, jako je *on – jeho*);

7. podobně jako v jiných jmenných deklinacích se také v této deklinaci prosazuje genitiv-akuzativ; na rozdíl od jmenných deklinací však původní formy mnohdy zůstaly zachovány (existence dubletních forem pak byla využita slovosledně – srov. níže), dokonce často pronikly do genitivu (zejména s to týká *mě, tě, sě*);
8. ustálení krátkých variant pádových forem, která se stávají stálými klitiky, např. *mě, tě, sě, jeho* > ^j*ho* > *ho*, *jemu* > ^j*mu* > *mu*.

BEZRODÁ ZÁJMENNÁ DEKLINACE

Tato deklinace je velmi starobylá, čemuž odpovídá absence gramatické kategorie rodu a kmenový supletivismus: v sg. zájmena 1. os. alternují kořeny **az-* – **m-*, v du. **v-* – **n-*, v pl. **m-* – **n-*.

	1. osoby	2. osoba	zájmeno reflexivní (zvrtné)
sg.			
1.	<i>jáz / já</i>	<i>ty</i>	–
2.	<i>mne / mě</i>	<i>tebe / tě</i>	<i>sebe / sě</i>
3.	<i>mně / mi</i>	<i>tobě / ti</i>	<i>sobě / si</i> (?)
4.	<i>mě / mne</i>	<i>tě / tebe</i>	<i>sě / sebe</i>
6.	<i>mně</i>	<i>tobě</i>	<i>sobě</i>
7.	<i>mnú</i>	<i>tobú / tebú</i>	<i>sobú / sebú</i>
du.			
1.	<i>vě / va / ma</i>	<i>*va / vy</i>	
2.	<i>najú</i>	<i>vajú</i>	
3.	<i>nama</i>	<i>vama</i>	
4.	<i>*na / ny / najú</i>	<i>*va / vy / vajú</i>	
6.	<i>najú</i>	<i>vajú</i>	
7.	<i>nama</i>	<i>vama</i>	
pl.			
1.	<i>my</i>	<i>vy</i>	
2.	<i>nás</i>	<i>vás</i>	
3.	<i>nám / nem</i>	<i>vám / vem</i>	
4.	<i>ny / nás</i>	<i>vy / vás</i>	
6.	<i>nás</i>	<i>vás</i>	
7.	<i>námi</i>	<i>vámi</i>	

Tvary odlišené v tabulce tučným řezem písmem jsou původní formy navazující na předchozí psl. fázi. V gen. sg. zájmena 1. os. je na místo stsl. *mene* nutno předpokládat východiskovou formu **mъne* (> *mne*).

V dat. a lok. zájmen *ty, sě* se na místo stsl. objevuje podoba s kořeným *-o-* (stsl. *tebě, sebě* × stč. *tobě, sobě*).

Některé původní duálové formy nejsou ve stč. již doloženy: tabulka zachycuje, že původní tvary du. ak. *na*, nom. a ak. *va* jsou nahrazovány formami plurálovými (tj. *ny / najú, vy*).

Dativní formy sg. *mi, ti, si* (?) jsou starobylé enklitické formy. Nicméně je sporná existence dativní enklitické formy *si* ve stč. I když jsou nejstarší známé doklady této krátké formy známy z památek vzniklých na konci 15. stol., hojněji se začíná objevovat až v textech ze 17. století.

Nom. sg. *jáz*, který představuje pokračování psl. podoby **azъ* (*j-* je protetické), byl na sklonku 14. stol. nahrazen formou *já* (všechny ostatní pádové formy končí na samohlásku, a proto lze v tomto případě uvažovat o změně motivované snahou přizpůsobit fonémickou strukturu této pádové formě formám ostatních pádů).

Ve všech rodech lze sledovat výsledky působení genitivu-akuzativu: v sg. zůstaly původní krátké tvary zachovány, dokonce pronikly do gen. Vznikly tak dubletní formy, které se následně (v průběhu 14. a 15. století) odlišily co do přízvučnosti (krátké formy získaly status enklitik, *tě* a *sě* zpočátku nestálých, posléze stálých):

mne – mě, tebe – tě, sebe – se

V instr. sg. byly v průběhu 14. století tradiční tvary *tobú, sobú* nahrazeny tvary *tebú, sebú* – svou roli zde patrně sehrál vliv tvarů gen. *tebe, sebe*, jak ukazují nářeční dativy *sebje, tebjje* (jihočeské, lašské a východomoravské), po jejichž vzniku měly přízvučné formy strukturu: *s-eb- / t-eb-*.

Novotvar nom. du. *va* se utvořil patrně podle formy *dva, dobra*, která se vyskytuje v zájmenné a jmenné deklinaci, forma *ma* podle ostatních duálových forem připojených k plurálovému kořeni *m-* (v tomto momentu se shoduje vývoj plurálových forem zájmena 1. os. s vývojem koncovek

nominativ a akuzativ zájmena 1. os. pl.:

vě → *va* → *ma*

×

koncovky 1. osoby duálu

-vě → *-va* → *-ma*

Bouřlivý vývoj prodělala tato zájmena v českých dialektech: po rozvinutí jotace u zájmena *mě* > *mje* a následném asimilaci místa artikulace *j* > *ň* (*mje* > *mňě*) došlo k vytvoření jedné formy [*mňě*], nicméně v dialektech, v nichž nedošlo k asimilaci místa artikulace *mje* > *mňe* a v nichž zůstaly zachovány formy [*mje*], došlo k zobecnění formy *mje* v gen., dat., ak. a lok.

V některých dialektech zanikla příklonná forma *mi*, v jiných zase přízvučná forma *mne*. Jinde došlo k unifikaci dat. a lok.:

mě – mi, tě – ti, se – si.

Ve východní části moravských dialektů nastalo zjednodušení skupiny *mň-* > *ň-* (dat. *ně*, ak. *ňe* / *ňa*).

RODOVÁ ZÁJMENNÁ DEKLINACE

A/ Měkká deklinace

	m.	n.	f.
sg.			
1.	<i>jen</i> <i>on</i>	<i>je</i> <i>ona</i>	<i>jě</i> <i>ono</i>
2.	<i>jeho</i> / <i>něho</i> / <i>jho</i> / <i>ňho</i> / <i>jeh</i> / <i>ho</i>	shodné s m.	<i>jie</i> / <i>nie</i> / <i>jí</i> / <i>ní</i> / <i>jiej</i> / <i>niej</i> / <i>jejie</i> / <i>jejiej</i> / <i>její</i>
3.	<i>jemu</i> / <i>němu</i> / <i>jmu</i> / <i>mu</i>	shodné s m.	<i>jí</i> / <i>ní</i> / <i>jie</i> / <i>nie</i> / <i>jiej</i> / <i>niej</i> /

			<i>jejie / jejiej / jejiech</i>
4.	<i>-ň / ji / ni / jen / něn / jej / něj / jeho / něho / jho / ňho /jeh / ho</i>	<i>je / ně</i>	<i>ju / ňu</i>
6.	<i>jem / něm</i>	shodné s m.	<i>jí / ní / jie / nie / jie / niej / jejie / jejiej / jejiech</i>
7.	<i>jím / ním</i>	shodné s m.	<i>jú / ňú</i>
du.			
1.	<i>jě / ně</i>	<i>ji / ni</i>	shodné s n.
2.		<i>ʔjú / ňú / jejú</i>	
3.		<i>ʔjima / nima</i>	
4.	<i>jě / ně</i>	<i>ji / ni</i>	shodné s n.
6.		<i>ʔjú / ňú / jejú</i>	
7.		<i>ʔjima / nima</i>	
pl.			
1.	<i>ji</i>	<i>jě</i>	<i>jě</i>
	<i>oni</i>	<i>ona</i>	<i>ony</i>
2.		<i>ʔjich / nich / jejich</i>	
3.		<i>ʔjim / nim</i>	
4.		<i>ʔjě / ně</i>	
6.		<i>ʔjich / nich</i>	
7.		<i>ʔjimi / nimi</i>	

ʔ Pádová forma společná všem rodům

Vývoj této deklinace podlehl celé řadě hláskových a morfologických změn. Při jejich výkladu je nutno od sebe oddělit změny, které se týkají této deklinace, od změn, které se týkají vývoje forem zájmena **jb, ja, je* (viz níže).

a) Vývoj měkké deklinace

Podobně jako v jiných zájmenných deklinacích pronikla gen. forma *jeho* do ak., a to u životných forem. V sg. f. se projevují stejné tendence jako v jiných deklinacích adjektiv a zájmen:

1. do dat. a lok. pronikají unifikované formy *-iej*, původem od tvrdé složené deklinace,
2. pádové formy gen., dat. a lok. se vzájemně tvarově vyrovnávají: jednak ve prospěch formy gen. (jak je to ve spisovné č.): *jie > jí*, jednak ve prospěch formy dat. a lok.: *jí / jie*.

V období češtiny střední doby se tato deklinace začala sblížovat s deklinací složenou měkkou. Tento vliv se projevuje v dlouhých koncovkách zájmenné deklinace: *jich* → *jích*, *našich* → *naších* (podle *pěšich*). Výsledky tvarového ovlivňování se projevují zejména v dialektech. V dialektech lze nalézt i jiné případy tvarového ovlivňování, např. ve středočeských dialektech se podle tvrdé deklinace objevují formy *o ňom*.

b) Vývoj zájmena **jb, ja, je*

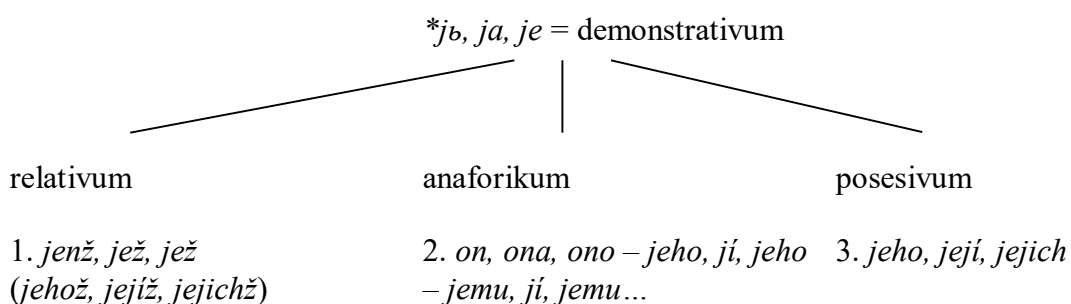
Funkční morfologie

Toto zájmeno mělo původně zřejmě platnost demonstrativní a anaforickou, později funkci relativní. V dalším vývoji se demonstrativní funkce vytratila, ve zbývajících dvou funkcích anaforické a relativní pak bylo zájmeno formálně odlišeno:

1. stabilní součástí slovoformy relativního zájmena se stalo enklitické *-ž* (*jen-ž, jě-ž, je-ž*),
2. v nom. se ustálila forma jiného původně anaforického zájmena **onъ, ona, ono*, jehož formy odpovídají rodové zájmenné deklinaci tvrdé **tъ, ta, to*.

Tvarová soustava anaforického zájmena dala vzniknout novému zájmenu, a to posesivnímu zájmenu 3. os. tvaru.

Funkční vývoj znázorňuje následující přehled:

Posesivní formy vznikly z forem gen., které měly původně status neshodného přívlastku. Zájmenné formy v nominální frázi typu *otec jeho, otec jje, otec jejich* měly původně stejnou syntaktickou platnost jako neshodný přívlastek v nominální skupině: *otec K. Nováka, otec K. Novákové, otec K. a K. Novákových*. Proměna adnominálních genitivů v samostatná posesivní zájmena kulminoval v průběhu 14. a 15. století: mezi formální projevy této změny patří: 1. změna slovosledu: *jeho, její, jejich* se začaly klást podobně jako jiné shodné přívlastky prototypicky do antepozice; 2. vznik flexe: forma feminina *jejie* (> *její*) se od konce 16. století skloňuje podle složené měkké deklinace (ostatním formám *jeho, jejich* zakončení bránilo zařadit se k některé jmenné flexi); 3. formální odlišení: kolísání forem *jeho – ho, jemu – mu* posloužilo jako vzor k formálnímu odlišení posesiv od anaforik: ve femininu a pl. se vytvořilo neetymologické iniciální *je-: je-jí, je-jich*).

Flektivní morfologie

Jak již bylo řečeno, citovaná tabulka reprezentuje stč. formy původně psl. zájmena **jъ, ja, je* – pádové formy, které představují pokračování psl. stavu, jsou odlišeny tučným písmem.

Na vývoj forem nom. a ak. m. sg. se podepsal zánik lichého jeru, neboť tím původní forma ztratila vokalický komponent jádra slabiky **jъ > j*. Tato situace byla ve stč. vyřešena:

1. rozšířením původní formy sufixem **-nъ* (**jъ-nъ > jen*, tato forma je dnes známá z relativních tvarů *jen-ž*),
2. reduplikací **jъ-jъ > jej*,
3. změnou nevokalického *j* ve vokál *i*, v předložkové frázi v podobě *ni: na ni*, na něho‘. Zbytky původního **j* zůstaly zachovány ve spřežkách *veň* (< **vъňъ* < **vъnъ jъ*), *zaň* (< **zaňъ* < **za jъ*), *proň* (< **proňъ* < **pro jъ*).

Během vývoje od psl. do stč. se postupně tvořilo pravidlo, že následuje-li zájmeno **jъ, ja, je* po předložce, mění se *j-* na *ň-*. Toto pravidlo vzniklo reanalýzou vlastností starobyklých předložek **sъn / sъ, *vъn / vъ*, které měly původně dlouhou a krátkou variantu (možná sem patřila také předložka **kъn / kъ*). Stejně jako v nč. tvořila předložka se svým substantivem

fonetickou jednotku (tzv. přízvukový takt). Jestliže se dlouhá varianta předložky dostala do kontaktu se zájmeným tvarem začínajícím *j-*, došlo k palatalizaci finálního *-n* předložky iniciálním *j-* zájmena: **sъn+jimь* → **sъňimь*, **vъn+jemь* → **vъňemь*.

U forem gen. a dat. sg. m. a n. *jeho* a *jemu* došlo v důsledku nepřívukčnosti první slabiky k redukci prvního vokálu. Z náslovného *j-* vznikla pobočná slabika: *jeho* > ^{*j*}*ho*, *jemu* > ^{*j*}*mu*. Pobočné slabiky pak byly odstraněny: ^{*j*}*ho* > *ho*, ^{*j*}*mu* > *mu*. Zbytky iniciálního *j-* jsou známy z dialektů, v nichž zůstalo v pozici po předložce zachováno ve formě *ň-* (*doňho*).

Existence dlouhé a krátké formy byla využita funkčně: z krátkých tvarů se vytvořily formy stálých enklitik *ho*, *mu*.

Podobným způsobem se skloňovala také další zájmena:

c) *Náš, nášě, naše / váš, vášě, vaše*

Tato deklinace se skloňovala podle měkké zájmené rodové deklinace. Na rozdíl od nové češtiny byly dvojslabičné formy dlouhé, kdežto trojslabičné krátké. Teprve v průběhu češtiny střední doby (v 16. a 17. stol.) se tyto formy analogicky zkrátily podle trojslabičných krátkých tvarů. Již od nejstarší doby se v této deklinaci objevují formy složené deklinace: gen. pl. *naších*, dat. pl. *naším*.

d) *S(en), sie, se (sie)*

	m.	n.	f.
sg.			
1.	<i>-s / sen / sien / sí</i>	<i>se / sie</i>	<i>sie</i>
2.	<i>seho / sieho</i>	shodné s m.	<i>sie / sé / siej / séj</i>
3.	<i>semu</i>	shodné s m.	<i>sí / siej / séj</i>
4.	<i>-s / sen / sien / sí / seho / sieho</i>	<i>se / sie</i>	<i>s'ú</i>
6.	<i>sem / siem</i>	shodné s m.	<i>sí / siej / séj</i>
7.	<i>sím</i>	shodné s m.	<i>sú</i>
du.			
1.	–	–	–
2.		–	
3.		? <i>sima</i>	
4.	–	–	–
6.		–	
7.		? <i>sima</i>	
pl.			
1.	<i>si</i>	–	–
2.		? <i>sich / sěch</i>	
3.		? <i>sim / sěm</i>	
4.	–	–	–
6.		? <i>sich / sěch</i>	
7.		? <i>simi / sěmi</i>	

Toto zájmeno je ve stč. již v zánikovém stádiu, jak svědčí skutečnost, že některé jeho pádové formy jsou nedoloženy (až na dat. a lok. *sima* scházejí duálové formy, podobně nejsou doloženy formy ak. pl. a nom. sg. f. a n.). Zájmeno definitivně zaniklo v 16. stol., do dnešní češtiny po něm zůstaly jen stopy (*leto-s* ‚tento rok‘, *dne-s* ‚tento den‘).

e) Čí, ký(ž), tý(ž)

Tímto způsobem se skloňovala také zájmeno *ký*, -á, -é (*< *kyjь, kaja, koje*) a *čí*, *čie*, *čie* (< **čijь, čija, čije*). Po provedení kontrakce se tyto formy ztotožnily s deklinací složenou tvrdou (*ký*) nebo měkkou (*čí*). Podobným způsobem jako *ký(ž)* se skloňovalo zájmeno *tý(ž)*. Z tohoto zájmena vzniklo ustrnutím *týden* (původně nominální fráze, v níž se obě jednotky skloňovaly samostatně *tý-den*, *do tého-dne*, *v tým-dni*). Zájmeno *týž* se začalo kombinovat se zájmenem *ten* (*ten-týž*), a proto se obě části také ohýbaly samostatně: *ten-týž*, *ta-táž*, *to-těž*, gen. *toho-téhož*. Zbytky tohoto stavu lze pozorovat v smíšené deklinaci nč. *týž* (obsahujícího v některých pádech vedle složených forem také formu zájmennou rozšířenou o ustrnulé *těž*: lok. sg. *tém-ž*, *tém-že* × *tom-těž*, instr. sg. *tým-ž* × *tím-těž*).

B/ Tvrdá deklinace

	m.	n.	f.
sg.			
1.	<i>t / ten / tet</i>	<i>to</i> <i>ona</i>	<i>ta / tá</i>
2.	<i>toho / toh / teho</i>	shodné s m.	<i>té / tej / téj / tiej</i>
3.	<i>tomu / temu</i>	shodné s m.	<i>tej / téj / tiej / té</i>
4.	<i>t / ten / tet / toho</i>	<i>to</i>	<i>tu / tú</i>
6.	<i>tom / tem</i>	shodné s m.	<i>té / tej / téj / tiej</i>
7.	<i>tiem / tým</i>	shodné s m.	<i>tú / mezi tojů</i>
du.			
1.	<i>ta</i>	<i>tě</i>	shodné s n.
2.		[?] <i>tú</i>	
3.		[?] <i>těma</i>	
4.	<i>ta</i>	<i>tě</i>	shodné s n.
6.		[?] <i>tú</i>	
7.		[?] <i>těma</i>	
pl.			
1.	<i>ti / tí</i>	<i>ta</i>	<i>ty</i>
2.		[?] <i>těch / tech / tych / tých</i>	
3.		[?] <i>těm / tem / tym / tým</i>	
4.	<i>ty</i>	<i>ta</i>	<i>ta</i>
6.		[?] <i>těch / tech / tych / tých</i>	
7.		[?] <i>těmi / temi / tymi / tými / těma</i>	

[?] Pádová forma společná všem rodům

Tímto způsobem se v psl. také skloňovaly zájmena a číslovky: **tolikъ*, -a, -o ,tak velký'; **tъ(že)*, *ta(že)*, *to(že)* ,právě ten'; **takъ*, -a, -o ,takový'; **drug*, -a, -o ,druhý'; *(*j*)*invъ*, -a, -o ,jiný'; **kakъ*, -a, -o ,jaký, jaká, jaké'; *jakъ*, -a, -o ,jaký / takový'; **mъnogъ*, -a, -o ,mnohý,

mnohá, mnohé'; **вѣшакъ*, -a, -o ,veškerý / všelijaký'. Zájmenná deklinace těchto výrazů se do stč. neuchovala, většinou tato jména přešla k tvrdé složené deklinaci, event. se ke jmenné (se specificky numerální flexe). Jen některá tato jména zachovala zájmenné tvary ve zbytcích, a to těch pádů, v nichž se shodovala s flexí jmennou, jako např. *druh*, -a, -o nebo *však*: *na však čas*, *na všaku chvíli*.

Podobně jako v měkké deklinaci lze také v tvrdé deklinaci ve stč. sledovat projevy vzájemného tvarové vyrovnávání mezi formou měkké a tvrdé deklinace (*toho* → *teho* podle *něho*; tyto formy jsou známy z moravských dialektů) a mezi zájmennou a složenou deklinací (*ta* → *tá*, *těch* → *tých*). Kromě toho se v pl. tvořily novotvary obsahující -e- podle forem nominativu m. (*t-e-n*), event. inovovaných forem sg. (*t-e-ho*, *t-e-mu*).

Podoba nom. a ak. m. sg. byla poznamenána zánikem lichého jeru, který způsobil, že původní forma ztratila vokální komponent slabičného jádra **tъ* > *t*. Tato situace byla ve stč. vyřešena: 1. rozšířením původní formy sufixem *-*nъ* (forma známá z relativních tvarů *ten*), 2. reduplikací **tъ-tъ* > *tet*. Zbytky původního **t* zůstaly zachovány ve spřežce *vetčas* (< **вѣ tъ časъ*) ,v tento čas'. V ak. sg. životných m. se prosadila forma genitivu-akuzativu *toho*.

Poněkud nejasný je původ dat. a lok. formy *tej*: 1. mohla by představovat nestaženou formu **toji*, která podlehla apokopě a následné asimilaci *o* > *e* v pozici před *j*: **toji* > **toj* > *tej* (přijetí této formy však vyžaduje uznání sporadické asimilace *oj* > *ej*, jinde nedoložené), 2. mohla by pocházet od deklinace posesiv *můj*, *tvůj*, *svůj*: *měj* (< **mojeji*), *tvěj* (< **tvojeji*), *svěj* (< **svojeji*) – potíže však činí vysvětlit, kam se poděla délka.

V singulárové deklinaci feminin došlo k vyrovnání koncovek dat., lok. a instr: *té* – *tej* – *tej*. V českých dialektech ve prospěch gen., v moravských ve prospěch dat. a lok., jak demonstruje následující tabulka:

stará čeština	české dialekty v užším smyslu	jihozápadočeské dialekty	moravské dialekty
1. <i>ta dobrá žena</i>	<i>ta dobrá žena</i>	<i>ta dobrá žena</i>	<i>ta dobrá žena</i>
2. <i>té dobré ženy</i>	<i>tí dobří ženy</i>	<i>tí dobří ženy</i>	<i>tej dobrej ženě</i>
3. <i>tej dobřiej ženě</i>	<i>tí dobří ženě</i>	<i>tej dobrej¹ ženě</i>	<i>tej dobrej ženě</i>
4. <i>tu dobrú ženu</i>	<i>tu dobrou ženu</i>	<i>tu dobrou ženu</i>	<i>tu dobrou ženu</i>
6. <i>o tej dobřiej ženě</i>	<i>o tí dobří ženě</i>	<i>o tej dobrej ženě</i>	<i>o tej dobrej ženě</i>
7. <i>s tí dobřú ženú</i>	<i>s tou dobrou ženou</i>	<i>s tou dobrou ženou</i>	<i>s tou dobrou ženou</i>

Gen. sg. má sporadicky podobu *toho* > *toh*.

C/ Nepravidelné deklinace

a) *Můj*, *tvůj*, *svůj*

¹ Novotvar bránící alternaci *r-ř*.

Tato deklinace je smíšená, neboť některé pádové formy jsou původní zájmenné (nestažené i stažené), ostatní jsou přejaty z tvrdé složené deklinace. Následující tabulka znázorňuje formy této deklinace doložené ve vývoji češtiny:

	m.	n.	f.
sg.			
1.	<i>mój</i>	<i>mé / moje</i>	<i>má / mojě</i>
2.	<i>mého / méh</i>	shodné s m.	<i>mé / mej</i>
3.	<i>mému / mém</i>	shodné s m.	<i>mej / mé</i>
4.	<i>mój / mého</i>	<i>mé / moje</i>	<i>mú / moju</i>
6.	<i>mém</i>	shodné s m.	<i>mej / mé</i>
7.	<i>mým</i>	shodné s m.	<i>mú</i>
du.			
1.	<i>má</i>	<i>moji</i>	shodné s n.
2.		<i>ʔmú / mojú</i>	
3.		<i>ʔmýma</i>	
4.	<i>má</i>	<i>moji</i>	shodné s n.
6.		<i>ʔmú / mojú</i>	
7.		<i>ʔmýma</i>	
pl.			
1.	<i>moji / mí</i>	<i>má / mojě</i>	<i>mé / mojě</i>
2.		<i>ʔmých / mojich</i>	
3.		<i>ʔmým / mojim</i>	
4.	<i>moji / mí</i>	<i>má / mojě</i>	<i>mé / mojě</i>
6.		<i>ʔmých / mojich</i>	
7.		<i>ʔmými / mojimi</i>	

Původně se tato zájmena skloňovala podle měkké zájmenné deklinace **jb, ja, je*, avšak po částečném provedení kontrakce a tvarovém přiblížení se složenou deklinací se začalo skloňovat nepravidelně. V některých koncovkách kontrakce neproběhla, a to zejména tam, kde pádové formy obsahovaly skupinu **-oji-*. V těchto případech pak byly přejímány koncovky deklinace složené tvrdé – kontrakce měla za následek, že se tato deklinace změnila z měkké deklinace v tvrdou.

V následující tabulce jsou na formách sg. a pl. mužského rodu demonstrovány rozsah a povaha inovací původně měkké rodové deklinace:

sg.	psl. stav m.	stč. stav formy kontrahované	formy nekontrahované	formy přejaté ze složené deklinace
1.	<i>*mo-jb</i>		> <i>mój</i>	
2.	<i>*mo-jego</i>	> <i>mého</i> > <i>mého</i>		
3.	<i>*mo-jemu</i>	> <i>mému</i>		
4.	<i>*mo-jb</i>		> <i>mój</i>	
6.	<i>*mo-jemь</i>	> <i>*mémь</i> > <i>mém</i>		
7.	<i>*mo-jimь</i>			<i>mým</i>
pl.				
1.	<i>*mo-ji</i>		<i>moji</i>	
2.	<i>*mo-jich</i>			<i>mých</i>

3.	<i>*mo-jim</i>		<i>mým</i>
4.	<i>*mo-jě</i>	<i>mé</i>	
6.	<i>*mo-jemь</i>		<i>mých</i>
7.	<i>*mo-jimь</i>		<i>mým</i>

Jak plyne z předchozích tabulek, v některých pádových formách se vedle sebe vyskytovaly dubletní formy dlouhé (s intervokalickým *j*) a krátké (bez intervokalického *j*). A tyto podoby se pak zřejmě staly východiskem pro vznik nových forem posesivních zájmen, za jejichž vznik není zodpovědná provedená/neprovedená kontrakce: na to ukazují sekundární formy, např. nom. pl. m. *mí* (vzniknuvší sekundárně podle krátkých tvarů *mých*, *mým*,...), nebo plurálových tvarů *mojich*, *mojim*..., které se šířily až od 16. století a které vznikly podle dlouhé formy nom. pl. *moji*.

pl.	m.	formy s tvarotvorným základem krátkým <i>m-</i>	formy s tvarotvorným základem dlouhým <i>moj-</i>
1.	<i>moji</i>	<i>m-í</i>	<i>moj-i</i>
2.	<i>mých</i>	<i>m-ých</i>	<i>moj-ich</i>
3.	<i>mým</i>	<i>m-ým</i>	<i>moj-im</i>
4.	<i>moji</i>	<i>m-í</i>	<i>moj-i</i>
6.	<i>mých</i>	<i>m-ých</i>	<i>moj-ich</i>
7.	<i>mými</i>	<i>m-ými</i>	<i>moj-imi</i>

Ve využití krátkých a dlouhých forem lze pozorovat výrazné nářeční difference, zejména ve východomoravských dialektech, ale také středočeských dialektech jsou běžné formy: *mojeho*, *mojemu*, *mojem*, *mojím*. Také v této deklinaci se projevuje vliv deklinace složené, a tak se v některých nářečích objevují formy *mojiho*, *mojimu* (*mojiho*, *mojimu*).

b) *Sám, sama, samo*

Toto zájmeno se původně skloňovalo podle deklinace **tь, ta, to*, již od psl. se však vedle forem zájmených objevovaly formy tvrdé složené deklinace. Ve stč. se ještě objevovaly v gen. a dat. jmenné formy známé z deklinace číslovek. Do nč. se původní zájmené tvary uchovaly pouze v nom. a ak., kdežto v ostatních pádech zvítězily formy složené.

	m.	n.	f.
sg.			
1.	<i>sám</i>	<i>samo</i>	<i>sama</i>
2.	<i>samoho / sama / samého</i>	shodné s m.	<i>samé</i>
3.	<i>samomu / samu / samému</i>	shodné s m.	<i>saměj / samé</i>
4.	<i>sám / samoho / sama / samého</i>	<i>mé / moje</i>	<i>samú</i>
6.	<i>samom / samiem / samém</i>	shodné s m.	<i>saměj / samé</i>
7.	<i>samiem / samým</i>	shodné s m.	<i>samú</i>

du.			
1.	<i>sama</i>	<i>samě</i>	shodné s n.
2.		–	
3.		? <i>samýma</i>	
4.	<i>sama</i>	<i>samě</i>	shodné s n.
6.		–	
7.		? <i>samýma</i>	
pl.			
1.	<i>sami</i>	<i>sama</i>	<i>samy</i>
2.		? <i>saměch</i> / <i>samých</i>	
3.		? <i>saměm</i> / <i>samým</i>	
4.	<i>samy</i>	<i>sama</i>	<i>samy</i>
6.		? <i>saměch</i> / <i>samých</i>	
7.		? <i>saměm</i> / <i>samým</i>	

? Pádová forma společná všem rodům

c) *Kto, čso*

Tyto dvě formy se vyznačují jiným pojetím rodu: zájmeno *kto* je nositelem rysu +personálnost, zájmeno *čso* –nepersonálnost:

1.	<i>kto</i> / <i>kdo</i> / <i>kte</i> / (ni)kt	<i>čso</i> / <i>čse</i> / <i>co</i> / (ni)čs / (ni)c
2.	<i>koho</i>	<i>čso</i> / <i>čse</i> / <i>co</i> / (ni)čs / (ni)c / <i>čeho</i>
3.	<i>komu</i>	<i>čemu</i>
4.	<i>koho</i>	–č / <i>čso</i> / <i>čse</i> / <i>co</i> / (ni)čs / (ni)c
6.	<i>o kom</i>	<i>čem</i>
7.	<i>kým</i>	<i>čím</i>

Většina forem se od pozdní psl. v zásadě tvoří podle zájmenných rodových deklinací: *kto* podle mužské životné tvrdé deklinace, *čso* podle mužské neživotné měkké deklinace. Kromě toho se v nepersonální deklinaci vyskytuje starobylý tvar gen. sg. *čbso.

Tato deklinace se musela vypořádat se zánikem jeru ve formách nom. a ak. sg.: *k_б > *k, *č_б > *č. původní formy zachovány jen ve spřežkách *oč*, *poč*, *proč*, *več*, *zač* atd. Obě zájmena tento problém vyřešila originálně:

a) personální forma byla rozšířena o příklonku *-to*: *k_б-to > *kto*,

b) nepersonální forma byla nahrazena genitivem: *č_б → *čso*.

Nom. *kto* / *kte* se do konce 16. stol. změnily v *kdo* / *kde*, a to podle forem tázacích příslovcí *kde*, *kdy*. Forma *kto* podléhala redukci (apokopě) koncové samohlásky (*kto* > *kte*), která se završila ve formách záporného a neurčitého zájmena: *nikto* > *nikte* > *nikt*.

Podobným způsobem se vyvíjejí také nové formy nom. a ak. *čso*, které podlehly: 1. asimilaci způsobu artikulace: *čso* > *co*, 2. apokopě *-o*: *čso* > *čse* (ve formách záporných a neurčitých zájmen: *ničso* > *ničse* > *ničs*). Kombinací obou změn vznikla záporná forma *nic*.

d) *Veš, všě, vše*

Deklinace tohoto totalizujícího zájmena byla od psl. smíšená. Skloňovalo se jednak podle tvrdé zájmenné rodové deklinace, jednak podle deklinace zájmenné rodové měkké (tímto způsobem se v psl. skloňovalo ještě zájmeno *sic_б, *sica*, *sice* ‚takový, taková, takové‘, které

se ovšem ve stč. dochovalo jen ve zbytcích). Distribuce koncovek se řídila následujícím pravidlem: podle tvrdé deklinace se skloňuje v těch pádech, které obsahují *-ě-*, v ostatních pádech přebírá koncovky měkké zájmené deklinace **jb, ja, je*. Duálové koncovky nejsou doloženy.

	m.	n.	f.
sg.			
1.	<i>veš</i>	<i>vše</i>	<i>všě</i>
2.	<i>všeho</i>	shodné s m.	<i>všie</i>
3.	<i>všemu</i>	shodné s m.	<i>vší / všiej / všěj</i>
4.	<i>veš</i>	<i>vše</i>	<i>všu</i>
6.	<i>všem</i>	shodné s m.	<i>vší / všiej / všěj</i>
7.	<i>všiem / vším</i>	shodné s m.	<i>všú</i>
pl.			
1.	<i>vši</i>	<i>všě</i>	<i>všě</i>
2.		? <i>všěch</i>	
3.		? <i>všěm</i>	
4.		? <i>všě</i>	
6.		? <i>všěch</i>	
7.		? <i>všěm</i>	

Pro vývoj této deklinace je příznačné rozštěpení forem přímých pádů (nom. a ak.) a pádů nepřímých (gen., dat. a lok.). V přímých pádech totiž začala být struktura zájmeného tvaru rozšiřována o další segment: *-cek, -tek, -cen, -ken, -cken, -tken, -chen, -keren, -ckeren, -cheren, -kerý*. Tradičně se o těchto elementech hovoří jako o *přívěscích*. Tento nelingvistický termín vystihuje fakt, že se připojují ke konkrétní pádové formě, přičemž se samy skloňují (tudíž má jimi tvořená slovoforma netypicky dvojí flexi): sg. nom. *veš-cek, všě-cka, vše-cko*, ak. *veš-cek, všu-cku, vše-cko*, pl. nom. *vši-cci, všě-cky, všě-cka*, ak. *všě-cky, všě-cka*. Takový způsob tvoření pádové formy lze považovat za případ introflexe, kterou čeština během svého vývoje odstraňovala. A tak se nakonec začala tato zájmena skloňovat flektivně, tj. na konci slova: uvnitř těchto zájmených forem se pak ustálila buď podoba *veš-*, *vše-*, nářečně *vši-* (*všechno, všecek / všicko* × *veškery*). Tyto dlouhé formy se pak skloňovaly podle tvrdé zájmené rodové deklinace (*všečen, všechna, všechno, všecek, všecka, všecko*), anebo podle složené tvrdé deklinace (*veškery, -á, -é*). U zájmen *všečen/všecek* zůstával ve spisovné češtině zachován rozdíl mezi přímými pády rozšířenými *-cek/-chen* a nepřímými pády s původními formami (gen. *všeho, vší*, dat. *všemu, vší*). Naproti tomu u zájmena *veškery* se tvoří dlouhé formy ve všech pádech (m. sg. gen. *veškerého*, dat. *veškerému* apod.). Podobný vývoj ovšem lze sledovat u *všečen* a *všecek* v dialektech: v pl. se v západní části českých dialektů v užším smyslu objevují rozšířené formy se zájmenými koncovkami pl. gen. *všechněch*, dat. *všechněm...*, v českomoravských dialektech a větší části moravských dialektů s koncovkami složené deklinace pl. gen. *všechných*, dat. *všechným / gen. všeckých*, dat. *všeckým...*